

УДК 332.122:338.43

Тополенко Н. М.

Козова Д. В.

Університет митної справи та фінансів

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

У статті наведено останні зміни, що відбулися в системі оподаткування сільськогосподарських підприємств України. Проаналізовано нову систему державної підтримки аграріїв в Україні. Визначено недоліки державних новацій та їхній вплив на розвиток вітчизняних підприємств. Розглянуто заходи стимулювання розвитку сільського господарства в країнах Європи та США. Запропоновано напрями розвитку системи оподаткування в аграрному секторі.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, спрощена система оподаткування, державна підтримка, стимулювання, розвиток.

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки спрямований на вирішення проблем виробництва і реалізації продовольства, тому на відміну від інших галузей найбільш відчуває на собі вплив із боку держави. Функціонування сільськогосподарських товаровиробників повинно передбачати різнопланову державну підтримку у фіскальній сфері, у тому числі надання певних пільг під час оподаткування. Сучасна система державної підтримки та оподаткування аграріїв, незважаючи на тривале реформування, не є досконалою та ефективною. Нестабільність, складність і неоднороззначність податкового законодавства, максимально виражений фіскальний характер стримують розвиток сільськогосподарських підприємств, що має негативний вплив на соціально-економічний розвиток аграрного виробництва. Наведені обставини зумовлюють актуальність дослідження зарубіжного досвіду державної підтримки та оподаткування аграрного сектору економіки для розроблення заходів, спрямованих на вдосконалення вітчизняної системи оподаткування, підвищення її стимулюючої функції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню особливостей оподаткування сільськогосподарських підприємств в умовах змін податкового законодавства присвячено праці таких науковців, як О.Ю. Лупенко, О.В. Олійник, Л.Д. Тулуш, Р.В. Сідоренко та ін. Заслужують на увагу наукові праці О.О. Грібахо, В.М. Геєця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюк у частині вивчення світового досвіду державної підтримки аграріїв.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні передумови розвитку економіки країни, зокрема аграрної галузі, вимагають подальшого вдосконалення механізму оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Як наслідок, особливо актуальним є

вивчення зарубіжного досвіду та надання рекомендацій щодо податкового стимулювання галузі у взаємозв'язку з іншими інструментами державної фінансової підтримки.

Мета статті полягає у дослідженні науково-практичних способів стимулювання сільського господарства. Відповідно до поставленої мети, визначено такі завдання: проаналізувати нову систему державної підтримки аграріїв в Україні та вивчити досвід стимулювання сільськогосподарських товаровиробників у країнах ЄС та США з позиції його адаптації до українських умов господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найбільш важливих сфер національного господарства є агропромисловий комплекс, оскільки його продукція становить ліву частину експорту країни. Це пояснюється наявністю третини світових чорноземів, що дає значний потенціал для розвитку сільськогосподарського виробництва.

Проте не менш важливою залишається державна політика з підтримки аграріїв, яка має впроваджуватися шляхом створення сприятливих економічних, організаційно-правових та інших умов розвитку сільськогосподарського виробництва та забезпечуватися фінансовими і матеріальними ресурсами.

Протягом останніх років система підтримки сільськогосподарських товаровиробників зазнавала значних змін. Основними джерелами підтримки сільськогосподарських товаровиробників були пільги з податку на додану вартість та застосування фіксованого сільськогосподарського податку (з 1 січня 2015 р. – єдиного податку четвертої групи), що давало змогу, зокрема, не платити сільськогосподарським підприємствам податок на прибуток, і це становило понад 90% усієї підтримки галузі.

1 січня 2017 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу Укра-

їни та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році» від 20 грудня 2016 р. № 1791-VIII, яким внесено низку змін до Податкового кодексу України (далі – ПКУ) в частині врегулювання окремих питань, пов’язаних зі скасуванням спеціального режиму. Його було замінено на режим «квазіаккумуляції ПДВ», відповідно до якого аграрії (переважно виробники продукції тваринництва та садівництва) мали право на отримання дотацій пропорційно до сплаченого ПДВ [1].

У 2018 р. відбулося виділення аграрним виробникам державних субсидій розміром понад 6,3 млрд. грн. Проте критерії доступу та розподілу субсидій також зазнали значних змін [2].

Розподіл дотацій на основні чинники виробництва для сільськогосподарських підприємств залежно розміру наведено на рис. 1–4 [2].

Аналіз інформації, поданої на рис. 1–4, дає змогу зробити висновок, що головними отримувачами державних програм для сільськогосподарських підприємств є постачальники засобів виробництва, оскільки понад 80% коштів у кінцевому підсумку є їхнім прибутком. У грошовому виразі вони отримують близько 4,8 млрд. грн. із 6,3 млрд. грн., що виділені на підтримку аграріїв.

Наступним за розміром чинником є безповоротні економічні втрати. Вони виникають через неоптимальний розподіл ресурсів, спричинений дотаціями. Отже, 5–6% із виділених 6,3 млрд. грн. (а це близько 300 млн. грн.) є даремно втраченим ресурсами економіки [3].

Орендодавці становлять другу групу бенефіціарів дотацій. Загалом вони отримують більше ніж 7% від загального обсягу дотацій, тобто дохід цієї групи сумарно збільшився більше ніж на 500 млн. грн. [2].

Найменше отримують працівники, адже їх приріст у доходах становить від 4% до 7% (залежно від розміру підприємства) від загального обсягу дотацій.

Отже, кошти платників податків, які йдуть на фінансування субсидій аграріям, витрачаються даремно. Але навіть якщо припустити належне розроблення і стале впровадження таких програм, фермери залишаться найменшими бенефіціарами у разі дотацій на чинники виробництва [3].

Галузь має розвиток не завдяки, а всупереч заходам державного регулювання: трансфери від споживачів, які в результаті аграрної політики субсидуються державою, не перекривають від’ємних трансферів з інших джерел та перерозподіляються не на користь підтримки галузі.

Рис. 1. Великі фермери (100–500 га)

Рис. 2. Середні фермери (50–100 га)

Рис. 3. Малі фермери (до 50 га)

Рис. 4. Корпоративні с/г підприємства

Джерело: побудовано автором за даними [2]

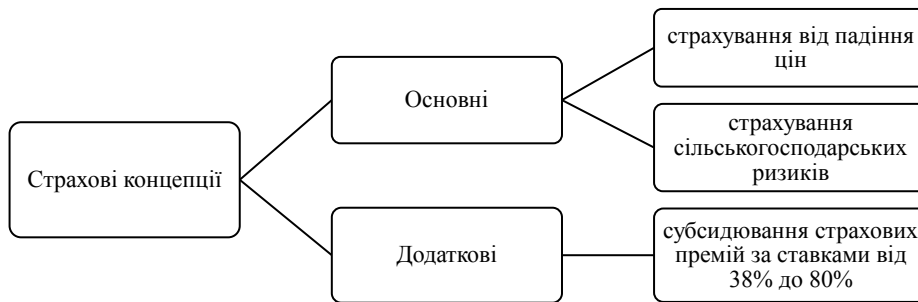

Рис. 5. Страхова концепція США

Джерело: побудовано автором на основі [4]

Наведений аналіз обґрунтовує необхідність перегляду/відмови від поточних програм підтримки та підтверджує необхідність розроблення більш продуманої політики підтримки аграріїв. Як наслідок, важливим аспектом постає дослідження зарубіжного досвіду стимулюючого впливу оподаткування на виробництво сільськогосподарської продукції для його запровадження в Україні [2].

Розглянемо досвід провідних країн – експортерів сільськогосподарської продукції у сфері бюджетно-податкового стимулювання.

Країни, що є провідними в експорті сільськогосподарської продукції, використовують не тільки податкові, а й бюджетні важелі для допомоги виробникам. Так, США у 2014 р. замінили на законодавчому рівні звичну пряму бюджетну допомогу іншим інструментом – страхуванням ризиків.

А саме, американський Конгрес прийняв Федеральний акт щодо страхування врожаю (Federal Crop Insurance Act). Закон передбачає кредитну програму сприяння торгівлі у вигляді субсидій фермерам, коли ціни на основні культури падають нижче певного рівня. Втім, прямі виплати були замінені страховими. Страхова концепція США зображена на рис. 5.

У рамках страхової концепції для фермерів США існує дві основні програми підтримки збуту продукції [4].

Перша – страхування від падіння цін (Price Loss Coverege, далі – PLC), яка передбачає компенсації, якщо ціни на продукцію рослинництва падають нижче заздалегідь визначених рівнів захисних цін (reference prices) [5, с. 62].

Друга – страхування сільськогосподарських ризиків (Agricultural Risk Coverege, далі – ARC). Вона забезпечує виплати фермерам у разі зменшення доходів нижче середнього в країні показника. Для розрахунків потенційних виплат фермери під час реєстрації надають дані про площу та врожайність на своїх фермах [5, с. 63].

Проте існують ще додаткові страхові концепції страхування врожаю або прибутків. Залежно від варіантів та рівня покриття витрат, що вибрані аграріями, уряд може субсидувати страхові премії за ставками від 38% до 80%. Такий високий

рівень субсидій необхідний для того, щоб зробити продукцію доступною за ціною [4].

У зв'язку з глобальною зміною клімату наведена страхова система є надзвичайно актуальною для фермерів США. Проте існує критика законодавства через можливі зловживання населенням у використанні більш ризикованих у плані врожайності регіони. Але розвиток економіки США дає змогу підтримувати високий рівень субсидювання сільського господарства, тоді як у менш розвинутих країнах така схема є надто витратною [4].

Наступним експортером сільськогосподарської продукції є Нідерланди. Вони посідають друге після США місце у світі за обсягом експорту сільськогосподарської продукції. Минулого року цей показник становив понад 80 млрд. євро. Це близько 18% загального експорту країни. І це при тому, що, за оцінками, на сільське господарство припадає лише 10% економіки країни.

Основними пріоритетами аграрної сфери країни є не стільки зростання продуктивності, скільки сталий розвиток галузі, інновації, поліпшення умов утримання тварин, використання відновлюваних джерел енергетики (рис. 6).

Наприклад, серед субсидій, які можуть отримати фермери, існує програма гарантування частини позики, яку готова взяти на себе держава. Це досить цікава програма, претендувати на яку можуть малі чи середні підприємці або молоді фермери віком до 39 років [6].

Додаткові кошти позики фермер має витратити на чітко визначені цілі, такі як оптимізація виробництва, поліпшення якості продукції або умов утримання тварин.

На додаткову допомогу можуть претендувати молоді фермери віком до 41 року. За статистикою голландського агентства з питань підприємництва RVO, лише 5% нідерландських фермерів молодші 35 років, тому мета цієї програми – залучити більше молодих підприємців до сфери сільського господарства. Ці кошти можуть бути інвестовані в будівництво, землю, техніку або мобільне обладнання.

В основі сільського господарства Франції – приватні землеволодіння. І саме цій галузі приділя-

Рис. 6. Субсидювання фермерів Нідерландів

Джерело: побудовано автором на основі [4]

Рис. 7. Механізм аграрної політики Франції

Джерело: побудовано автором на основі [4]

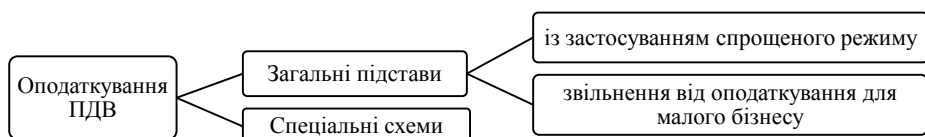

Рис. 8. Оподаткування сільського господарства ПДВ

Джерело: побудовано автором на основі [4]

ється максимальна державна увага. За обсягом виробленої продукції Франція посідає перше місце в Західній Європі і третє місце у світі. Франція щорічно експортує сільгоспродукції на суму понад 40 млрд. євро. У галузі зайнято близько 7% працездатного населення. На рис. 7 схематично зображений механізм аграрної політики Франції [4].

Суттєвий вплив на аграрну політику держави має діяльність мережі профспілок, які піклуються про умови праці та життя фермерів, а також про збереження «мінімального рівня доходів» навіть у разі неврожаю або природних катаклізмів [6].

Особливою є й система оподаткування, відповідно до якої розрахунок суми доходу, що підлягає оподаткуванню, проводиться виходячи з даних земельного кадастру, середніх показників вартості продукції, витрат виробництва, врожайності сільгоскультур і продуктивності худоби.

На підтримку аграріїв витрачається у середньому до 40 млрд. євро на рік. Центральне місце в системі кредитного забезпечення сільського господарства відіграє банк «КредіАґріколь». Механізм дії пільгових кредитів для сільського господарства заснований на принципі державного погашення банком різниці між договірною процентною ставкою і ставкою пільгової позики, наданої фермеру [4].

Крім того, у французьких фермерів є пільги на кредити. На закупівлю нової сільгосптехніки вони можуть залучати кошти під 3–4% річних, на придбання землі – приблизно під 7% річних [4].

У цілому міжнародний досвід показує, що існує кілька підходів до оподаткування сільського господарства податком на додану вартість (рис. 8).

Деякі країни оподатковують сільськогосподарських виробників на загальних підставах із можливим застосуванням спрощеного режиму або звільненням від оподаткування для малого бізнесу, а інші оподатковують таких виробників за спеціальними схемами [4].

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, слід відзначити, що найбільша проблема поточної політики державної підтримки в Україні полягає у тому, що їй бракує відкритого фахового обговорення, яке б ґрунтувалося на фактах та результатах наукових досліджень.

Головною ціллю державної підтримки аграріїв має бути підвищення конкурентоспроможності галузі. Проте в новій системі державної підтримки немає чітко визначених та обґрунтованих цілей, внаслідок цього неможливо оцінити ефективність програм. Усі поточні програми підтримки аграріїв здешевлюють вартість чинників виробництва. Через це кінцевими бенефіціарами державних програм переважно є постачальники засобів виробництва.

Наведені обставини довели актуальність дослідження зарубіжного досвіду державної підтримки та оподаткування аграрного сектору економіки.

Проведений аналіз заходів стимулювання розвитку сільського господарства в країнах Європи та США свідчить про наявні значні відмінності державного патерналізму. Лівова підтримка галузі країн, що є провідними експортерами сільськогосподарської продукції, здійснюється через бюджетну підтримку і передбачає пряме фінансування, але це характерно для розвинутих країн. Україна ж переживає зараз кризові роки, і в умовах гострої дефіцитності бюджету уряд відмовляється від здійснення фактичних видатків бюджету на підтримку аграрного сектору економіки й застосовує натомість пільгове оподаткування, що являє собою також утрати бюджету, але через ненадходження потенційних податкових надходжень.

Ці питання потребують подальшого дослідження для розроблення пропозицій з удосконалення системи оподаткування аграрного сектору України в напрямі підвищення її стимулюючого ефекту.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році: Закон України від 20.12.2016 № 1791-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1791-19>. Назва з екрана.
2. Нів'євський О., Нейтер Р. Нова система підтримки аграріїв в Україні: хто насправді у вигрaші? URL: <https://voxukraine.org/uk/nova-sistema-pidtrimki-agrariyiv-v-ukrayini-hto-naspravdi-u-vigrashi/>. Назва з екрана.
3. Нів'євський О. Вплив податкових пільг сільськогосподарським підприємствам на продуктивність сектору. URL: <https://voxukraine.org/uk/impact-of-the-agricultural-tax-exemptions-on-the-sector-productivity-ua/>. Назва з екрана.

4. Світові моделі підтримки сільського господарства. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-sil'skogo-gospodarstva.html>. Назва з екрана.
5. Бабан Т.О. Особливості експорту зерна ячменю в Україні. Вісник ХНТУСГ. Економічні науки. 2017. Вип. 185. С. 61–68.
6. Голобородько Т.В. Оподаткування сільськогосподарської діяльності в Україні та в зарубіжних країнах: дослідження впливу на цінову політику. Ефективна економіка. 2017. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>. Назва з екрана.

Тополенко Н. М.

Козова Д. В.

Університет таможенного дела и финансов

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ С УЧЕТОМ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА

Резюме

В статье представлены последние изменения, произошедшие в системе налогообложения сельскохозяйственных предприятий Украины. Проанализирована новая система государственной поддержки аграриев в Украине. Определены недостатки государственных новаций и их влияние на развитие отечественных предприятий. Рассмотрены меры стимулирования развития сельского хозяйства в странах Европы и США. Предложены направления развития системы налогообложения в аграрном секторе.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, упрощенная система налогообложения, государственная поддержка, стимулирование, развитие.

Topolenko N. M.

Kozova D. V.

University of Customs and Finance

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF TAXATION SYSTEM IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY OF UKRAINE WITH CONSIDERATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCE

Summary

The article presents the latest changes that took place in the system of taxation of agricultural enterprises of Ukraine. A new system of state support of agrarians in Ukraine is analyzed. The defects of state innovations and their influence on the development of domestic enterprises are determined. Measures to stimulate agricultural development in the countries of Europe and the USA are considered. The directions of development of the taxation system in the agrarian sector are proposed.

Key words: agricultural enterprises, simplified taxation system, state support, stimulation, development.